

## Το δημοτικό τραγούδι

Ένα ξεχασμένο αξιακό απόθεμα και η ένταξή του στο σημερινό περιβάλλον

**Θ**α ήθελα, αρχίζοντας, να αναφερθώ σ' ένα πραγματικό, ιστορικό περιστατικό. Ήταν το 1815. Στη Φρανκφούρτη, ο Γκαίτε, αυτή, η κορυφαία οσωπικότητα είχε συγκεντρώσει φίλους των γραμμάτων και των τεχνών. Ήταν εκείνα τα περίφημα φιλολογικά συμπόσια. Τα συμπόσια, τα "σαλόνια" που είχαν ξεκινήσει από τη Γαλλία και είχαν μείνει ξακουστά, πραγματικές Ακαδημίες Τεχνών και Επιστημών. Είχε καλέσει, λοιπόν, ο Γκαίτε τους λογίους της Γερμανίας, αλλά ταυτοχρόνως σ' αυτή τη συνάντηση είχε καλέσει και ζωγράφους. Και τούτο ήταν παράξενο. «Τι γυρεύουν οι ζωγράφοι», αναρωτιόνταν οι λογίοι. Όταν ήρθε η ώρα να μιλήσει ο Γκαίτε, σιώπησαν όλοι... Κι άρχισε ο Γκαίτε με ενθουσιασμό να τους μιλάει για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι!

Πρώτη φορά, 1815 λέμε, άκουγαν από το μέγιστο πνεύμα της Γερμανίας τους επαινούς ... Τους είπε ότι είχε γράψει στις 15 Ιουνίου του 1815 και στο τέλος του Αύγουστο πως, μολονότι είναι λαϊκό, είναι τόσο δραματικό, τόσο επικό και τόσο λυρικό, που δεν υπάρχει αντίστοιχό του στον κόσμο. Είπε, επίσης, αυτό που το 1815 είχε πει και στους λογίους του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης, πως οι εικόνες αυτών των τραγουδιών, του δημοτικού ελληνικού τραγουδιού, είναι εκπληκτικές. Φανταστείτε, λέει, βάζει δυο βουνά να μαλώνουν μεταξύ τους. Φανταστείτε, λέει, έναν αετό να μιλάει με το κομμένο κεφάλι του κλέφτη. Ο κλέφτης να λέει να του κόψουν το κεφάλι να μην το πάρουν οι Τούρκοι και να

---

\* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

ν το πουν στην αρραβωνιαστικιά του... Αφήνω, λέει ο Γκαίτε, για τελευταίο τραγούδι το οποίο θεωρώ κορυφαίο. Και τους παρουσίασε ένα δημοτικό τραγούδι, ένα μοιρολόι. Τους το απήγγειλε σε γερμανική μετάφραση. Εμείς ευχόμενοι την ευτυχία να το γνωρίζουμε από το πρωτότυπό του.

Τους διαβάζει, λοιπόν, το παρακάτω τραγούδι (μοιρολόι):

*«Γιατ' είναι μαύρα τα βουνά και στέκουν βουρκωμένα;*

*Μην' άνεμος τα πολεμά; Μήνα βροχή τα δέρνει;*

*Ουδ' άνεμος τα πολεμά κι' ουδέ βροχή τα δέρνει.*

*Μονέ διαβαίνει ο Χάροντας με τους αποθαμένους.*

*Σέρνει τους νιους απ' ομπροστά, τους γέροντες κατόπι*

*Τα τρυφερά παιδόπουλα στη σέλλα αραδιασμένα.*

*Παρακαλούν οι γέροντες, τ' αγόρια γονατίζουν*

*- «Κόνεψε, Χάρο, σε χωριό, κόνεψε καν σε βρύση*

*Να πιουν οι γέροντες νερό κι οι νιοι να λιθαρίσουν*

*Και τα μικρά παιδόπουλα να μάσουνε λουλούδια!»*

*- «Όχι, χωριά δε θέλω 'γω, σε βρύσες δεν κονεύω*

*Έρχοντ' οι μάνες για νερό, γνωρίζουν τα παιδιά τους*

*Γνωρίζονται τα' αντρόγυνα, και χωρισμό δεν έχουν».*

Μετά από μικρή παύση, γυρίζει ο Γκαίτε προς τους καλεσμένους του ζωγράφους και τους προτείνει: «ζωγραφίστε αυτές τις ανεπανάληπτες εικόνες, αυτές εκπληκτικές σκηνές, όπου, συνεπήρε μέγας άνεμος το δάσος και το δέντρο, το δέρνει άγρια βροχή, και από κει σαλαγáει ο Χάρος τους νεκρούς, μπροστά τους νέους, πίσω τους γέρους, κι αρμαθιασμένα τα παιδιά στη σέλλα του παρακαλάνε αυτά να κονέψει επιτέλους ο Χάρος σε μια βρύση...». Αυτή η όραση για τον Γκαίτε είναι τόσο συγκλονιστική – και πράγματι είναι – που προκαλεί τους ζωγράφους της Γερμανίας να την αποδώσουν εικαστικά...

Το δημοτικό τραγούδι είναι το πιο ζωντανό κομμάτι της παράδοσής μας.

Όλη η ποίηση των λαών είναι τραγούδι, κι όχι απαγγελόμενο ποίημα, όπως νοούμε. Το τραγούδι είναι ένας από τους σημαντικότερους τρόπους αγωγίας, με την έννοια της περιαγωγής, της αγωγής της ψυχής.

Το βαθύ λαϊκό γλωσσικό ένστικτο λειτούργησε, εύστοχα όταν στη θέση της «άσμα» τοποθέτησε την έννοια «τραγούδι», που όπως έχει επισημανθεί, έρχεται από τον όρο «τραγωδία».

Το δημοτικό τραγούδι αποτελεί την κατεξοχήν καλλιτεχνική έκφραση της αγωνίας της υπαίθρου. Μιας κοινωνίας με κλειστή οικονομία, που επί αιώνες περπατάει κάτω από τις ίδιες, παρεμφερείς σκληρές συνθήκες και ανέπτυξε αντιστάσεις και αγώνες μοναδικής αξίας.

Το δημοτικό τραγούδι αντιπροσωπεύει την πιο γνήσια πηγή του νεοελληνικού εθνικισμού, απ' την οποία γονιμοποιήθηκε και θράφηκε η καλύτερη παράδοση

νεότερης ποίησής μας (Σολωμός, Παλαμάς, Σικελιανός, Σεφέρης, Ρίτσος, Ιωάννης Βενιζέλος). Ορισμένα είδη δημοτικών τραγουδιών τοποθετούνται ανάμεσα στα μείζονα της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Για δημοτικά τραγούδια είναι δημιουργία ενός συλλογικού υποκειμένου και ραβδώνουν κατά βάση την αισθητική, τη βιοθεωρία και την κοσμοαντίληψη της κοινωνίας της υπαίθρου εκείνων των εποχών.

Κεντρικό – και κρίσιμο – είναι στο δημοτικό τραγούδι το στοιχείο της οδύνης, του πόνου, της απώλειας. Είναι, εδώ, που το τραγούδι δείχνει ευθέως τη σχέση του με την τραγωδία. Μέσα από τη διαδρομή στην οδύνη συναντά την αρνητική μήτρα του. Εν τέλει, ο άνθρωπος είναι αληθινός μέσα στον πόνο του. Στις ακραία όρια, στις στιγμές του αφανισμού, εκεί όπου η ύπαρξη του ανθρώπου απεικονίζεται όλα τα ψευδή και ασήμαντα κι απομένει γυμνή με τον εαυτό. Εκεί η ανθρώπινη ύπαρξη βιώνει το πραγματικό της νόημα.

Η οδύνη συνιστά σκληρή υπόμνηση μιας απόμακρης χαμένης ευτυχίας. Αλλά, το σημείο αναχώρησης για την (ανεπίτευκτη) κατάκτησή της.

Επίσης, πέρα απ' τους καθιερωμένους από την παράδοση και σε μεγάλο βαθμό τυποποιημένους συμβολισμούς (π.χ. ο αετός συμβολίζει την παλληκαριά και την περηφάνια, ο ήλιος και τ' αστέρια την ομορφιά σε υπερθετικό βαθμό, τα λουλούδια την γυναικεία ομορφιά και τη χάρη της νιότης κ.λπ.), εξαιρετικής αξίας είναι η ελληνική μεσογειακή αίσθηση στη σχέση ανθρώπου-φύσης, η οποία προσδιορίζεται ως σχέση ισορροπίας και αρμονίας (κι όχι ως «υποταγή» ή «ανταγωνιστικότητα»). Όχι, δηλαδή, την υποταγή του ανθρώπου κάτω από τον ανώτερο μιας πανίσχυρης, εξώκοσμης φύσης, όπως η ανατολική φιλοσοφική γραμμή προτείνει, ούτε, όμως, και της ανταγωνιστικότητας, της επιθετικότητας του ανθρώπου απέναντι στη φύση, όπως η δυτική γραμμή των τεχνικών επιδράσεων επεκτάσεων εφαρμόζει. Αλλά, μία σχέση αρμονίας και ισορροπίας. Αυτή είναι η ελληνική μεσογειακή αντίληψη που διαπερνά ως αντίληψη και ως βίωμα το ελληνικό δημοτικό τραγούδι. Ας σκεφθούμε αυτό το βαθύ μήνυμα και στις μέρες μας, όπου μιλάμε για αειφορία, βιώσιμη ανάπτυξη, «πράσινη ανάπτυξη». Στο τέλος του 19ου αιώνα (και σε πολλές περιοχές μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα) τα δημοτικά τραγούδια αποτέλεσαν τον αυθεντικότερο πυλώνα της ελληνικής λαϊκής κουλτούρας και σχεδόν το μοναδικό πλατύ μέσο με το οποίο ο λαός αντιμετώπισε τους κινδύνους αλλοτρίωσης, κατορθώνοντας να διασώσει την εθνική και πολιτισμική του φυσιογνωμία. Κάτω απ' τους όρους, το δημοτικό τραγούδι αντιπροσωπεύει την έκφραση μιας κοινότητας σπρωγμένης στο περιθώριο που αγωνίζεται να επιβιώσει και να δημιουργήσει, γι' αυτό, η κεντρική ιδεολογική του γραμμή, όπως, κυρίως, αναδεικνύεται στα ηρωικά τραγούδια, είναι μια γραμμή αντιπαράθεσης προς την κατεστημένη ιδεολογία, προς την εκάστοτε κυρίαρχη εξουσία και τάξη.

Η δημοτική παράδοση, γενικότερα – θέλω να πω – η παράδοση, αποτελεί, σήμερα, ένα πλέγμα συμπεριφορών, αλλά και πεδίο αντιπαράθεσης. Ως κώδικας συμπεριφορών, υπόκειται στις επιρροές που εισάγουν τα νέα πρότυπα, αλ-

και στις αλλαγές που δημιουργεί η κοινωνική εξέλιξη και οι αγώνες των κοινωνικών δυνάμεων για χειραφέτηση και βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. πεδίο αντιπαράθεσης, εντάσσεται στην ευρύτερη διαπάλη ιδεών και αξιών.

Οι μεν δυνάμεις της οπισθοδρόμησης επιδιώκουν την ενσωμάτωση και αξιοποίησή τους μέσω της αποστέωσης, της απογύμνωσής της από κάθε ριζοσπαστικό στοιχείο, με στόχο την υποστήλωση κατεστημένων δομών και την διατήρηση κυρίαρχων σχέσεων εξουσίας. Οδηγώντας σ' ένα πλαίσιο σκέψης και πολιτικής κλειστό, κλειστοφοβικό και περίκλειστο, συντηρητικό και αδρανές.

Οι δε δυνάμεις της αλλαγής, όταν και όσες σκέφτονται ακομπλεξάριστα και υν ως πραγματική πρωτοπορία μιας ζωντανής, εν κινήσει κοινωνίας με ρίζα, ιτότητα, πρότυπα και προσδοκίες - δηλαδή, όσες σκέφτονται και δρουν σαν πατριωτικές, δημιουργικές, ανατρεπτικές δυνάμεις - επιδιώκουν μιαν αυθεντική γνώση της παράδοσης, των αγωνιστικών της προτύπων, των βαθύτερων ε-σεων, των κινήτρων του Ελληνισμού. Οδηγώντας σ' ένα πλαίσιο σκέψης και πολιτικής ανοιχτό, που ολοκληρώνει με τον νέο διεθνισμό και τοποθετεί έτσι και σχέση του με την Ευρώπη και την Ε.Ε. Ένα προοδευτικό πλαίσιο, που επιζη-την δικαίωση των στόχων της κοινωνικής πλειοψηφίας και των λαών, συν-ισμένα, σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η παράδοση στα πλαίσια αυτής της διαχρονικής, ιδεολογικής διαπάλης ε-σσεται, σε τελική ανάλυση, στην μεγάλη αντιπαράθεση που ορίζεται από τους μετρικά αντίθετους πόλους : εθνικιστικό - πατριωτικό.

Ο εθνικισμός σαν ιδεολογία και πολιτική αρθρώνεται πάνω σε δύο άξονες: ύτος: τη δαιώνιση της ολιγαρχικής εξουσίας και της θεοποίησης των σκλη-μηχανισμών του κράτους, δεύτερος (άξονας) τον εθνικό (φυλετικό) ρατσισμό τον επεκτατισμό. Ιδιαίτερα, η ελληνική εκδοχή του εθνικισμού ήταν: ο φιλο-αρχισμός, η ταυτόχρονη καπηλεία του έθνους (στα λόγια) και η υπόκυψη στα δια των «μεγάλων δυνάμεων» (στην πράξη), της Τουρκίας μη εξαιρουμένης.

Ενώ, ο πατριωτισμός βρίσκεται στον αντίποδα, σ' αντιδιαμετρική θέση όλων ών. Ενδεικτικά, μεγάλα ρεύματα στην ιστορία μας: ο Βενιζελισμός (ιδιαι-χ στην πρώτη του περίοδο), το Ε.Α.Μ., το ΠΑ.ΣΟ.Κ (ως σύζευξη του πατρι-κού και του κοινωνικού). Ο Ντε Γκωλ, έλεγε: «Πατριωτισμός είναι να αγα-την πατρίδα σου. Εθνικισμός είναι να μισείς την πατρίδα του άλλου». Και ς όλους, ο εθνικός μας ποιητής, ο Σολωμός συμβουλεύει: «εθνικό είναι το ιθές» και ο Γκράμσι συμπληρώνει: «η αλήθεια είναι επαναστατική...».

Το δημοτικό τραγούδι αντιπροσωπεύει τη σύνθεση τριών παραδοσιακών στοι-ων: της λαϊκής ποίησης, της μουσικής και, κατά μεγάλο μέρος, του χορού.

Οι δημιουργοί του είναι, κατά κανόνα, άνθρωποι του λαού με καλλιτεχνική ισθησία, ασύνειδοι, τις περισσότερες φορές, φορείς της παράδοσης και της λτούρας.

Σημαντικά οχήματα μεταφοράς κι αναζωογόνησης της δημοτικής παράδοσης α στο χρόνο, από περιοχή σε περιοχή κι από κοινωνική εκδήλωση σε κοινω-ή εκδήλωση, είναι οι μουσικές κομπανίες, οι δεξιότητες οργανοπαίχτες και

διάφορα σχήματα. Σχήματα και οργανοπαίχτες που εμφανίζουν μεγάλη διαφορά, διατηρώντας σε πολλές περιπτώσεις, μια οικογενειακή παράδοση και αναδεικνύοντας τα ιδιαίτερα τοπικά ηχοχρώματα.

Έχοντας πάντα συνείδηση, ότι η μουσική και ο ήχος αποτελούν οργανικά στοιχεία του δημοτικού τραγουδιού, το οποίο δεν μπορεί, όμως, να εννοηθεί και να λειτουργήσει χωρίς το λόγο. Δηλαδή, χωρίς το ποιητικό του μέρος.

Θα ήθελα να τελειώσω μ' ένα μήνυμα, κατά τη γνώμη μου, ουσίας.

Ο πολιτισμός μας, παρά τα αλλεπάλληλα πλήγματα, διασώζεται έστω και με ασυνέχεια και σύγχυση. Η επιβολή των κανόνων του γερμανικού αστικού νόμου που σάρωσαν το εθνικό μας δίκαιο, η απάλειψη του αρχιτεκτονικού κληρονομίου των πόλεων από τη συσσώρευση κτηρίων που παραπέμπουν στο πουθενά και η ισοπέδωση της κτηριακής λαϊκής αρχιτεκτονικής σε Πίνδο και αλλού, η απώλεια της Πατρίδας απ' όσους τη μείωσαν και την υπέσκαψαν, ο αθηναϊσμός, ο εξορκισμός της τελευταίας χιλιετίας δημιουργίας του νέου ελληνισμού (Ευζάντιο, Τουρκοκρατία, Μικρασιατική Καταστροφή, Εθνική Παλιγγενεσία), η απελπισία - από ορισμένους -, και σκόπιμη - από άλλους - σύγχυση του εθνικού (ηλ. του πατριωτικού) με το εθνικιστικό (δηλ. το σοβινιστικό) είναι ορισμένα από τα βασικά στοιχεία της εκ των ένδον υπονόμευσης της εθνικής μας κουλτούρας. Και οφείλουμε σήμερα να αντιμετωπίσουμε και μια ισοπεδωτική επίθεση που ήδη εξελίσσεται. Ομάδες ισχυρότερες από κράτη, αξιοποιώντας την τεχνολογία, και ιδιαίτερα την τεχνολογία της ψηφιακής συμπίεσης, θα λεηλατήσουν τους εθνικούς πολιτισμούς με το πρόσχημα της ελευθερίας του πολίτη και του κατώματός του στην ενημέρωση, στην ποικιλία και στην κατανάλωση. Αυτή η επίθεση δεν μπορεί να μας αφήσει αδιάφορους. Οφείλουμε να τροφοδοτήσουμε τον κοινωνικό και την ελληνική νεολαία με το κοινό πολιτισμικό πεδίο αναφοράς τους. Η πολιτιστική αφύπνιση σε συνθήκες προϊούσας κρίσης, η ανάδειξη ενός εθνικού μοναδικού στον κοινωνικό του χαρακτήρα, με ρίζα στις παραδόσεις και στις βαθιές από την αρχαιότητα αξίες της πατρίδας, της δημοκρατικής πολιτείας και της ηθικής στην πολιτική είναι υψηλές προτεραιότητες. Αυτή η προτεραιότητα παραπέμπει με τη σειρά της στον διαρκή αγώνα στα ιδεολογικά μέτωπα, απέναντι στις πανίσχυρες αξίες του ατομισμού, του αμοραλισμού και της υλισμολατρίας.

Να προσδώσουμε στο έθνος αυτά που περισσότερο απ' όλα χρειάζεται, την αυτογνωσία, την αξιοπρέπεια, το δυναμισμό του, την ηθική του αγώνα, την ηρωική της αλληλεγγύη.

# ΠΡΙΝ

Η εφημερίδα  
της **Ριζοσπαστικής**  
**ΚΑΘΕ ΚΥΡΙΑΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ**



158  
1998

**Σύγχρονη Εκπαίδευση**  
Προσχολική Αγωγή  
ΜΜΕ και Εκπαίδευση  
Πολιτική στην Εκπαίδευση

Άρθρα · Μελέτες · Ερευνες · Τεκμήρια από την εκπαιδευτική πραγματικότητα · Βιβλιογραφική · Λογοτεχνική Σ.Ε.

Για την αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ, τη διαφάνεια και τους ελεγκτικούς μηχανισμούς 'εκδρομή' στον Τύπο (6η) Σκεψου με τις αισθήσεις νιώσε με το νου (θεατρικό παιχνίδι) Υψηλό το ποσοστό των παιδιών που δεν τελειώνουν το γυμνάσιο 'Κέντρο Εκπαιδευτικής Τεκμηρίωσης της Σύγχρονης Εκπαίδευσης' (Κ.Ε.Τ.Ε.Σ.Ε.) Διδασκαλία 'σχολικών' ποιημάτων του Γιαννη Ρίτσου Από τα 12 στα 13 η αλλιώς από την ΣΤ Δημοτικού στην Α Γυμνασίου Ένα βίαιο πέρασμα Ο κόσμος των παραδόξων Οι αρμοδιότητες των ΚΕΔΔΥ Το ενεργειακό πρόβλημα και ο ρόλος της εκπαίδευσης



ΠΡΙΝ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΤΗ ΚΑΛΙΑΣ ΤΗΚΟΝ ΟΙ ΜΑΤΕΣ

## Θέσεις

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ - ΚΡΙΤΙΚΗ  
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΛΗΣ  
ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

### Διαχείριση της κρίσης;

- Editorial:** Η ευκαιρία στην ανταπάτη. Η νέα μεταπολίτευση και η «ανυπόστατη κρίση»
- A. Badiou:** Η ιδέα του κομμουνισμού
- Δ. Σωτηρόπουλος:** Ανιχνεύοντας τις ρίζες και τα όρια του «αριστερού» κείνσιανισμού
- J. M. Keynes:** Εθνική αυτάρκεια
- P. Krugman:** Πώς τα πήγαν τόσο χάλια οι οικονομολόγοι;
- Δ. Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος:** Το μυστικό του καπιταλισμού
- Π. Σωτήρης:** Πολιτικές της αρρώστιας και του φόβου. Πολιτική και ιδεολογική διαχείριση της πανδημίας γρίπης Η1Ν1
- Γ. Πασιδάης:** Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση Αριστερά-Δεξιά: Διερευνώντας το νέο κοινωνικό τοπίο
- N. Τριμικλιωτίης:** Η διαλεκτική του έθνους-κράτους και το καθεστώς εξαίρεσης
- Γ. Σταυρακάκης:** Περί του συμβάντος «Τζίνα Πολίτη» και άλλων τινών
- A. Αθανασίου:** Η κριτική ποιητική της Τζίνας Πολίτη ως διαρκές συμβάν
- I. N. Μαρκόπουλος:** Ευτύχης Μπιτσάκης, *Η Εξέλιξη των Θεωριών της Φυσικής* (Βιβλιοκριτική)

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2009 **109**

